

УДК 336.7

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ КАПІТАЛОМ БАНКУ

ГОРДІЄНКО Тетяна Миколаївна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри банківської справи

Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: tgordiienko@gmail.com

СИДОРЕНКО Віктор Анатолійович,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри банківської справи

Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: vsydorenko7@gmail.com

Анотація. Розкрито теоретичні основи управління власним капіталом банку.

Здійснено аналітичне оцінювання ключових показників власного капіталу банків України.

Проведено порівняльний аналіз альтернативних стратегій управління власним капіталом банку і визначено принципи їх вибору.

Ключові слова: адекватність капіталу, власний капітал банку, капіталізація, статутний капітал, непокритий збиток, нерозподілений прибуток, резервний капітал.

Постановка проблеми. Надійна банківська система є важливою умовою економічного розвитку економіки держави. Роль банківської системи в розвитку економіки України значною мірою залежить від її фінансової стійкості, яка, у свою чергу, має підтримуватись достатнім рівнем капіталізації банків.

Упродовж 2017 року Національний банк України визнав неплатоспроможними дев'ять банків, із них: чотири банки — за невиконання планів капіталізації, три банки — за недотримання мінімальних вимог до капіталу, один банк — за недостатність коштів для виконання зобов'язань перед кредиторами, один банк — через непрозору структуру власності [1]. Отже, ключовими причинами визнання банків неплатоспроможними був недостатній рівень їхньої капіталізації та неспроможність акціонерів забезпечити належний рівень фінансової підтримки.

В умовах високої нестабільності виведенням ненадійних банків із ринку та інтеграції України в європейський фінансовий простір формують-

Аннотация. Раскрыты теоретические основы управления собственным капиталом банка. Осуществлена аналитическая оценка ключевых показателей собственного капитала банков Украины. Проведен сравнительный анализ альтернативных стратегий управления собственным капиталом банка и определены принципы их выбора.

Ключевые слова: адекватность капитала, непокрытый убыток, нераспределенная прибыль, собственный капитал банка, уставный капитал, резервный капитал.

ся нові регулятивні вимоги до стійкості банків, зокрема щодо розроблення програм до капіталізації або реструктуризації з урахуванням результатів стрес-тестування, а також імплементації регуляторних підходів до підвищення стійкості банків і банківських систем Базельського комітету (Базель III).

Зважаючи на це, обґрунтування стратегічних рішень щодо формування і дотримання потрібного розміру власного капіталу, а також ефективного управління ним у контексті нових регулятивних вимог є важливим напрямом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблематики управління власним капіталом банку є предметом уваги таких вітчизняних учених, як: М. Д. Алексеєнко, Л. М. Алексеєнко, О. В. Васюренко, О. Д. Вовчак, А. П. Вожжов, К. О. Волохата, А. С. Гальчинський, Я. В. Грудзевич, О. В. Дзюблюк, Ж. М. Довгань, О. Д. Заруба, О. Клименко, В. Коваленко, Л. Ш. Лозовський, Л. О. Матлага, В. І. Міщенко, А. М. Мороз, О. М. Музичка, В. В. Прадун,

В. Ю. Прозоров, Л. О. Примостка, М. І. Савлук, Н. Г. Слав'янська, В. С. Стельмах, Н. Ткачук, Р. І. Тиркало, Н. М. Шелудько та ін. Також це питання досліджували такі зарубіжні учені, як: Є. Ф. Брігхем, Р. Гільфердинг, Е. Дж. Долан, Т. У. Кох, С. Л. Брю, К. Р. Макконелл, Ф. С. Мішкін, Д. Полфреман, Л. Р. Міллер, П. С. Роуз, Дж. Ф. Сінкі, В. М. Усоскіна.

Виокремлення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Попри істотний науковий доробок у сфері управління власним капіталом банку, питання обґрунтування вибору стратегій управління власним капіталом банків в умовах посилення вимог до їхньої фінансової стійкості ще недостатньо вивчені, тому вимагають ґрунтовних теоретичних і практичних досліджень.

Цілями статті є: дослідження теоретико-методичних засад формування і використання власного капіталу банку, аналіз ключових показників власного капіталу банків України, визначення принципів вибору альтернативних стратегій управління капіталом банків в умовах посилення вимог до їхньої фінансової стійкості.

Виклад основного матеріалу. Основою формування ресурсної бази банків і необхідною умовою її забезпечення є власний капітал, який є одним із найважливіших показників їхньої діяльності.

У наукових працях багато розбіжностей щодо визначення суті власного капіталу банків. Науковці досі не виробили єдиного підходу до сутності власного капіталу. Так, зокрема, О. В. Васюренко і К. О. Волохата трактують власний капітал банку як сукупність внесених власниками (учасниками капіталу) власних коштів, які зростають у результаті ефективної банківської діяльності у процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових надходжень з боку учасників [2, с. 108].

Інший підхід до розкриття економічного змісту власного капіталу банку наводять у своїй праці В. І. Міщенко і Н. Г. Слав'янська. Автори під власним капіталом розуміють спеціально створені фонди і резерви, призначені для забезпечення фінансової стійкості, комерційної та господарської діяльності, відшкодування можливих збитків і які перебувають у користуванні банку протягом усього періоду його функціонування [3, с. 18].

На думку М. Д. Алексеєнка і Л. М. Алексеєнко, власний капітал банку являє собою грошові кошти та виражену у грошовій формі частину

майна, які належать його власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовують для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку [4, с. 109].

О. В. Дзюблюк трактує власний капітал виключно з позиції можливого банкрутства банку, зводячи його економічну суть до сукупності активів, які можуть спрямовуватись на відшкодування втрат вкладників [5, с. 18].

До того ж, не варто нехтувати класичним балансовим рівнянням, відповідно до якого власний капітал є різницею між сумарним обсягом активів банку і загальною сумою його пасивів (депозитних і недепозитних зобов'язань).

Наведені вище визначення сутності власного капіталу не суперечать одне одному, а, навпаки, доповнюють і можуть реально використовуватись у банківській діяльності залежно від поставлених цілей. Узагальненим розумінням суті власного капіталу банку є обсяг грошових коштів, внесений акціонерами (засновниками банку) при створенні банку, а також кошти, отримані у процесі його діяльності і реінвестовані в капітал задля забезпечення економічної самостійності й фінансової стійкості банку у стратегічній перспективі

Порівняно з промисловими підприємствами власний капітал банку становить незначну питому вагу в сукупному капіталі — близько 8—10 %, тоді як у підприємств матеріального виробництва — 40—60 %. Крім того, капітал банку має інше призначення. Якщо в останніх це забезпечення платоспроможності і виконання більшості оперативних функцій, то власний капітал банку слугує перш за все для страхування інтересів вкладників і меншою мірою — для фінансового забезпечення своєї оперативної діяльності.

Це чітко простежується через виконуваний власним капіталом банку функції. Варто зазначити, що автори наголошують на виконанні власним капіталом банку різних функцій і пропонують різні підходи до їх групування. Проте більшість науковців погоджуються, що ключовими функціями власного капіталу є захисна, оперативна і регулятивна.

Оскільки власний капітал слугує, насамперед, для страхування інтересів вкладників і кредиторів банку, а також для покриття поточних збитків від банківської діяльності, то захисна функція є однією з найважливіших. Попри невелику питому вагу власного капіталу в сукупних

пасивах банків, він є основою їхньої фінансової безпеки, надійності та стабільності.

Саме високі вимоги до капітальної стійкості банку і пильна увага з боку регуляторів до дотримання стандартів адекватності капіталу та його достатності для покриття банківських ризиків дозволяють зберегти стійкість банківської системи в цілому.

Функція забезпечення оперативної діяльності особливо важлива на початку діяльності банку. За рахунок капіталу фінансується придбання потрібних для банку приміщень, їх будівництво або оренда, обладнання меблями, обчислювальною технікою, забезпечення іншими матеріальними ресурсами, упровадження нових систем банківської охорони, банківських технологій та систем зв'язку.

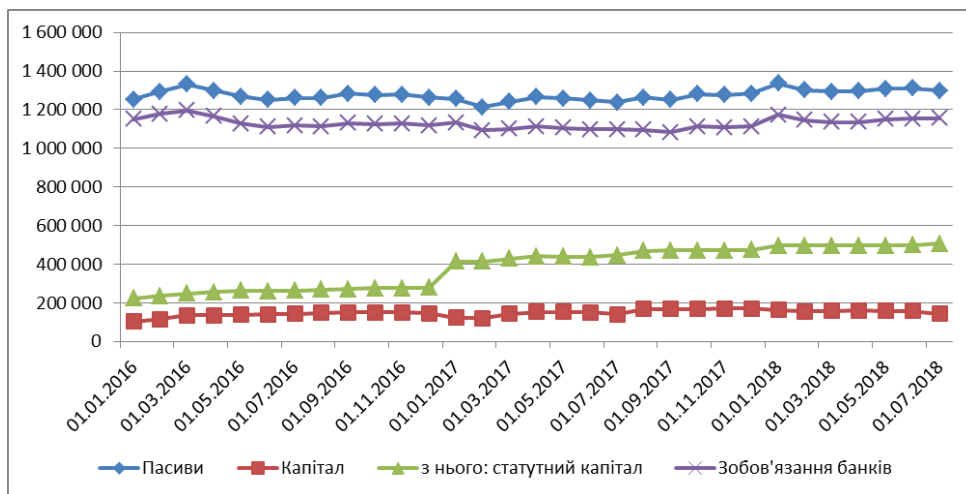
Регулятивна функція полягає в тому, що шляхом фіксації розміру власного капіталу регулятивні органи впливають на діяльність банку в цілому. Капітал є регулятором розширення банківської діяльності в довгостроковій перспективі.

Регулювання стану капіталу відповідними інститутами стало важливим інструментом обмеження ступеня ризику, якого може зазнавати банк, що підтримує тим самим довіру клієнтів і захищає державну систему страхування депозитів від великих втрат [6, с. 67].

На сучасному етапі розвитку банківської системи України Національний банк проводить політику укрупнення банків, що пов'язано з необхідністю підвищення фінансової стійкості банківської системи і підтримки її інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності в контексті євроінтеграції.

Як свідчать дані *рис. 1*, протягом досліджуваного періоду істотних коливань у динаміці абсолютних показників пасивів і капіталу банку не відбувалось.

Варто звернути увагу, що капітал у розпорядженні банків починаючи з 2017 року у три рази менший від статутного капіталу, що пояснюється відрахуванням резервів і непокритого збитку.

Рис. 1. Динаміка основних показників пасивів і капіталу банків України протягом 2016 року — першого півріччя 2018-го, млн грн

Примітка. Складено авторами за [7].

Розглядаючи детальніше роль статутного капіталу у формуванні пасивів банків України (*рис. 2*), можна спостерігати зростання його питомої ваги на початку 2017 року, яке може пояснюватись реалізацією графіка досягнення мінімального розміру статутного і регулятивного капіталу для банків, передбаченого Постановою № 723 Національного банку від 17.11.2014. Починаючи з 2018 року темп нарощення розміру

статутного та регулятивного капіталу сповільнився. Це обумовлюється рішенням НБУ щодо пом'якшення графіка досягнення мінімального розміру статутного та регулятивного капіталу для банків [8], прийнятого після детального аналізу ризиків діяльності банківського сектору, який виявив позитивну динаміку показників банків України та стабілізацію ситуації у фінансовій системі.

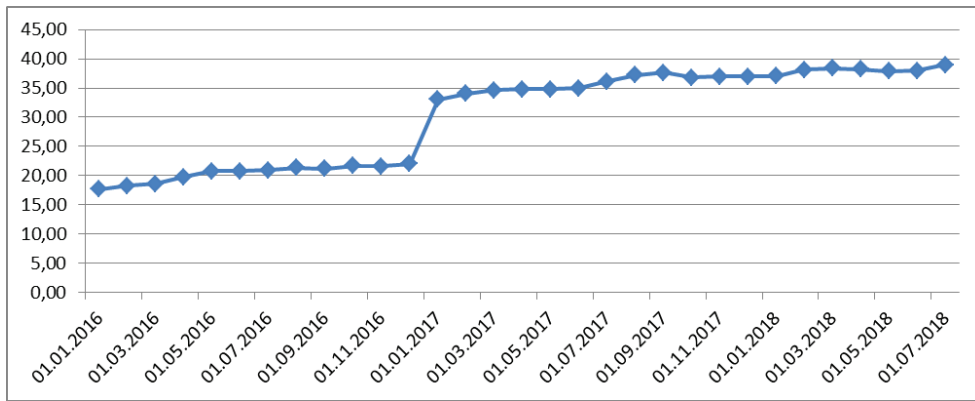

Рис. 2. Питома вага статутного капіталу в пасивах банків України протягом 2016 року — першого півріччя 2018-го, %

Примітка. Складено за [7].

Аналіз різниці між фактичним і нормативним значеннями достатності (адекватності) регулятивного капіталу свідчить, що в цілому банки України не мають проблем із виконанням

цього нормативу — від'ємне значення спостерігалось лише в лютому 2016 року, а починаючи з 2018-го цей показник перевищує норматив майже в 1,5—2 рази (рис. 3).

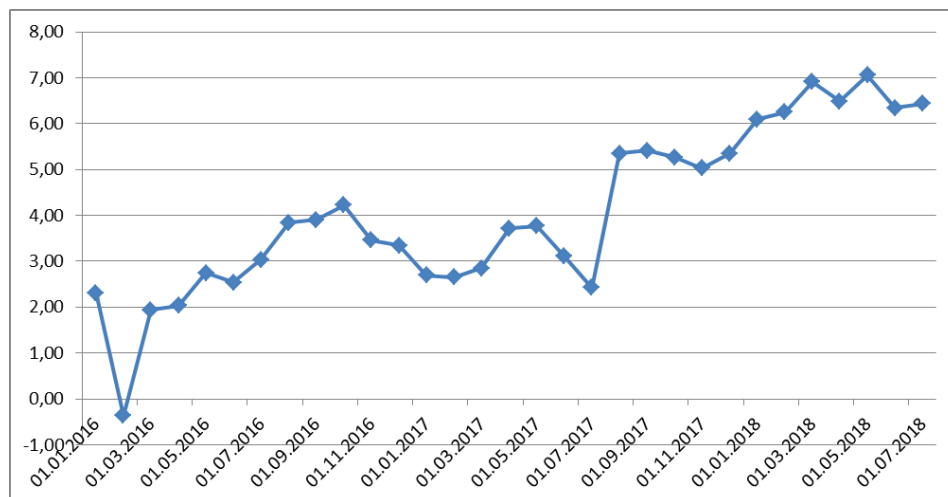

Рис. 3. Відхилення фактичного значення достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків України від нормативу (10 %) протягом 2016 року — першого півріччя 2018-го, %

Примітка. Складено за [7].

Попри позитивні значення показників обсягу власного капіталу банків України, індикатор ефективності його використання — рентабельність капіталу — викликає занепокоєння. Протягом усього 2016 року рентабельність капіталу мала від'ємне значення, а станом на 1 січня 2017-го досягла свого найнижчого значення — мінус 116,74 %. Упродовж 2017 року динаміка цього показника була нестабільною, і, незважа-

ючи на поліпшення в першій половині року, він, починаючи з червня 2017 року, знижувався до мінус 15,96 %.

У першому півріччі 2018-го рентабельність капіталу банків України зберігала позитивне значення, проте вже з травня 2018 року спостерігається тенденція до її зниження.

Станом на 1 липня 2017-го рентабельність капіталу банків України становила 10,55 %.

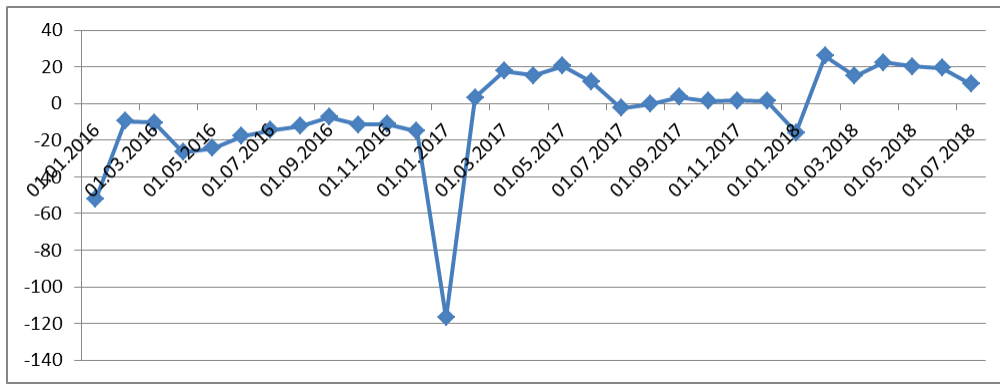

Рис. 4. Рентабельність капіталу банків України протягом 2016 року — першого півріччя 2018-го, %

Примітка. Складено за [7].

Рентабельність капіталу показує, скільки чистого прибутку припадає на одну гривню капіталу банку і характеризує економічну віддачу капіталу. У світовій практиці норма прибутку на капітал (ROE) є основним показником ефективності діяльності банку, вважається, що банк працює ефективно в тому разі, коли значення показника не менше ніж 15 % [9, с. 406]. Зважаючи на аналізовані дані, можна зробити висновок, що банки недостатньо ефективно управляють капіталом і можуть мати проблеми з використанням прибутку як внутрішнього джерела капіталізації.

Необхідність підвищеної уваги до управління власним капіталом банку також обумовлюється встановленням НБУ вимог для забезпечення стійкості банків, які проходили стрес-тестування в рамках проведення щорічної оцінки стійкості 2018 року. Вимоги затверджені постановою Правління Національного банку України від 14 серпня 2018 року № 94 «Про особливості здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України у 2018 році».

Зміст зазначених вимог полягає в такому:

по-перше, у разі виявлення браку капіталу за підсумками проведення щорічної оцінки стійкості банків з урахуванням результатів стрес-тестування за базовим сценарієм банкам буде потрібно розробити програму докапіталізації. Ця програма передбачатиме збільшення капіталу на суму, що визначається як максимальна із двох значень: суми визначеної за результатами перших двох етапів оцінки стійкості (оцінка якості активів та екстраполяція результатів цієї оцінки) і прогнозованої суми, визначеної за результатами третього етапу оцінки стійкості (стрес-тесту) за встановленням Національним

банком базовим макроекономічним сценарієм на 2018 рік;

по-друге, у разі виявлення додаткової потреби в капіталі банку за підсумками проведення стрес-тестування за базовим сценарієм на 2019—2020 роки і за несприятливим макроекономічним сценарієм на 2018—2020 роки банк має розробити і подати до Національного банку план реструктуризації, який він має виконати до кінця 2019 року. Цей план має виходити з максимальної зі сум потреби в капіталі, прогнозованих за результатами оцінки за кожним із вищевказаних сценаріїв.

Банк складає план реструктуризації до 2019 року з урахуванням програми капіталізації на 2018 рік. Передбачені у плані реструктуризації заходи мають у підсумку забезпечити дотримання банком установлених Національним банком граничних значень нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) та/або нормативу достатності основного капіталу (Н3) на всьому прогнозованому періоді [10].

Зважаючи на низькі, а в окремі періоди й від'ємні значення рентабельності капіталу, а також нові регулятивні вимоги, вбачається доцільним оптимізувати стратегії управління капіталом банків України в контексті підвищення ефективності їхньої діяльності.

Під ефективною стратегією управління капіталом пропонуємо розуміти сукупність стратегічних рішень щодо формування і розподілу капіталу, які спрямовані на досягнення такого співвідношення прибутковості і ризиків, яке забезпечує стабільне зростання вартості банку при збереженні його надійності з урахуванням пріоритетів власників і задоволенням вимог регулятивних органів.

Перед фінансовими менеджерами банків стоїть завдання вибору оптимальної стратегії управління власним капіталом серед наявних альтернатив.

Управління власним капіталом банку ґрунтується на трьох ключових стратегіях, які відрізняються одна від одної за цільовим призначенням.

1. Стратегія максимальної віддачі капіталу, спрямована на максимізацію прибутку. При використанні цієї стратегії рівень капіталу підтримується на мінімально можливому для покриття ризиків рівні задля збільшення прибутку. Стратегія дозволяє підвищити прибутковість діяльності банку, досягти високого рівня дивідендних виплат, збільшити ринкову вартість банку в короткостроковому періоді.

2. Стратегія підтримки ліквідності передбачає забезпечення високого рівня капіталу банку для покриття всіх можливих ризиків і зростання запасу міцності банку. Стратегія орієнтована на нарощення капіталу швидкими темпами, максимальний захист від ризиків і високу фінансову стійкість у короткостроковому періоді.

3. Стратегія збалансування рівня прибутковості та ліквідності дозволяє забезпечити підтримку ефективності і рентабельності капіталу. Третя стратегія сприяє досягненню урівноваженого рівня ризиків, невисоких дивідендних виплат, спрямованих на капіталізацію, достатнього рівня ліквідності та високої фінансової стійкості банку в довгостроковому періоді.

Зважаючи на виявлені проблеми в діяльності банків, їм рекомендуємо обирати першу або третю стратегію залежно від особливостей діяльності установи — специфіку пасивних операцій, структуру власності, особливості клієнтської складової та інші фактори.

Щодо механізму капіталізації стратегії управління банком поділяють на кількісну та якісну стратегії капіталізації банків. Перша передбачає, що підвищення капіталізації здійснюється за рахунок активного нарощення обсягів капіталу завдяки емісії акцій, тезаврації прибутку та інших зовнішніх і внутрішніх джерел, а друга має на меті вплив на капіталізацію і структуру капіталу за рахунок зміни рівня ризику активних операцій. Більш актуальною для вітчизняних банків на сучасному етапі розвитку вбачається друга стратегія, яка орієнтована не на агресивну політику зростання, а на зважене і збалансоване управління структурою та якістю активів і пасивів.

Убачається доцільним ухвалювати рішення щодо вибору та реалізації стратегії управління власним капіталом банку на основі таких принципів:

- орієнтація на стратегічний розвиток банку, а не на усунення поточних проблем;
- реалізація збалансованого підходу до управління активами і пасивами банку;
- оптимізація темпу внутрішнього капіталоутворення,
- розроблення планів капіталізації з урахуванням прогнозованої величини потреби в капіталі та доступності альтернативних джерел її задоволення;
- установлення і дотримання лімітів та обмежень щодо капіталу;
- забезпечення максимального рівня прибутковості при дотриманні допустимого рівня ризиків і виконання вимог органів нагляду;
- забезпечення відповідності критеріям оцінки капіталу національних і міжнародних рейтингових агентств;
- виправдання очікувань і максимізація вигід для стейхолдерів;
- урахування впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, а також поточної економічної кон'юнктури і стратегічних ринкових тенденцій;
- сприяння стабільному зростанню ринкової вартості банку;
- забезпечення гнучкості (оперативності) управління капіталом.

Висновки. У результаті проведеного дослідження визначено, що проблема ефективного управління капіталом банку особливо актуальна на сучасному етапі розвитку банківської системи України, який характеризується новими вимогами регуляторів і викликами з боку бізнес-середовища.

У процесі вибору альтернативних стратегій управління власним капіталом рекомендовано більшу увагу приділяти тим, що спрямовані на підвищення рентабельності капіталу і банківського бізнесу в цілому, а також забезпечення оптимального рівня ризиків з метою зниження навантаження на капітал як інструменту їх покриття.

Дотримання запропонованих принципів вибору та реалізації альтернативних стратегій управління власним капіталом матиме значний позитивний вплив на фінансові результати діяльності банків, а також забезпечення стабільності та надійності банківської системи.

Перспективи дальшого розвитку. Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на розроблення рекомендацій щодо успішної

реалізації обраних стратегій управління власним капіталом банків з урахуванням позитивного вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел

1. Річний звіт Національного банку України за 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=71165707>.
2. Васюренко О. В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків : навч. посібник / О. В. Васюренко, К. О. Волохата. — Київ : Знання, 2006. — 463 с.
3. Міщенко В. Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України / В. Міщенко // Вісник НБУ. — 2008. — № 10. — С. 18—19.
4. Алексеєнко М. Д. Формування статутного капіталу банку / М. Д. Алексеєнко, Л. М. Алексеєнко // Фінанси України. — 2010. — № 4. — С. 109—115.
5. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа функціонування кредитної системи : монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. — Тернопіль : Економічна думка, ТНЕУ, 2009. — 257 с.
6. Вовчак О. Д. Банківська інвестиційна діяльність в Україні / О. Д. Вовчак. — Львів : Вид-во Львівської комерційної академії, 2005. — 544 с.
7. Показники банківської системи [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
8. Постанова Правління Національного банку України від 21 грудня 2017 року № 136 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://bank.gov.ua/document/download?docId=61023842>.
9. Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін. ; за ред. А. М. Герасимовича. — Київ : КНЕУ, 2004. — 599 с.
10. Національний банк України встановив вимоги для забезпечення стійкості банків за підсумками щорічної оцінки стійкості у 2018 році [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75708372&cat_id=55838.